

Jugoslovanska romantika.

Spisal Niko Zupanič.

Dandanes hočejo tudi zgodovinarji povzdigniti stroko svojo na višino znanosti. Naštevanje vladarjev, vojsk in drugih svetovnih dogodkov z letnicami — ta suboparnost, to mehanično delovanje spomina ni veda, ne more zadovoljiti mislečega historika. Če se vse godi po gotovih zakonih, zakaj se ne bi dali tudi iz zgodovine posneti zakoni, po katerih bi razumeli vso preteklost in tudi sedanjost kot začasno stopnjo splošnega razvoja. Pri tem zasledovanju zakonitosti bi morda prišli do presenetljivega rezultata, prvič: da niso napravili sedanjosti in raznih faz razvoja v preteklih časih razni vladarji, vojske in drugi faktorji, na katere polaga državna šola toliko važnosti; drugič: da je preiščljeno proučevanje zgodovine tudi velike praktične vrednosti posebno za politike, nacionalne pedagoge in literate, da je v tem pogledu zgodovina res »učiteljica za življenje«, ki nam kaže izhod iz hipnih zablod, nas uči spoznavati važnost nekaterih sodobnih fenomenov, za katere bi se sicer morda ne zmenili in jih niti ne opazili. Načrt znanstvene zgodovine je poskusilo izdelati več strokovnjakov in filozofov. Nekateri so se z idejo a priori lotili dela in izkušali dokazati, da so zgodovinski dogodki samo argumenti za resnico njih ideje, n. pr. katoličan Weiss, ki meni, da je bil čas pred Kristusom doba pripravljanja na njegov prihod, a čas po Kristusu vedno popolnejše uresničevanje njegovih nauk (kakor posebno kažejo rimski imperialisti-klerikalci). Materialist Marx (dandanes so samo še soc. demokrati materialisti, a tudi tu ga izkušajo resnejši njih voditelji zatreti) trdi v svojem historičnem materializmu, da nimajo ideje nobene gibajoče sile, da so človeške misli in ideološki sistemi odvisni od produktivskih razmer, od materialnih eksistenčnih pogojev, od različnih oblik posesti, da je prava vera židov in kristjanov — denar. Hegel pravi, da je zgodovina razvoj svobode. Ta definicija je zapeljiva, samo argumentacija je napačna. Hegel pravi namreč dalje, da je bil v v orijentu svoboden samo eden; v grško-rimskem svetu samo nekateri; da je germanska kultura prinesla svobodo vsem (to čutijo posebno pruski Poljaki!). Drugi so hoteli šele iz dogodkov objektivno najti tako idejo. Tako so našli nekateri med posameznimi dobami veliko podobnost in nam podali ciklično razlago: razvoj človeštva je kolo, ki se vedno obrača okolo svoje osi; isti dogodki se

v gotovih presledkih ponavljajo — vse se vrača. Nekako isto idejo zastopajo paralelisti, ki poudarjajo paralelizem, torej podobnost, istomernost in istoslednost posameznih dob. Gotovo je v tem precej resnice. — Za »tertium comparationis« vzamemo lahko različne socialne elemente; razne dobe primerjamo lahko po njih kulturnem, narodnogospodarskem, državno-pravnem, estetiškem i. t. d. stališču. Mi na primer vzemimo kulturno-politično stanje Slovencev in Jugoslovancev sploh, torej najaktualnejše, najvažnejše vprašanje, za katero se zanima vsak pošten in zaveden Jugoslovan. Primerjajmo, iščimo analogov v zgodovini! Narod politično razbit, nesložen, torej na zunanje slab in igrača svojih sovražnikov; v kulturi in umetnosti plitvost, jalovost in posnemanje soseda. Nobene velike ideje, ki bi narod združila, organizirala in rešila tuje sile; nobene umetnosti, v kateri bi iz narodne duše poganjala kal velikim, originalnim in nesmrtnim umotvorom. Kulturni analogon nahajamo v renesansi, politični v nemški romantiki.

V srednjem veku sta pretila dogmaticizem in sholasticizem, da zadušita dušo in zamorita naravo, a tu se je obrnilo kolo; misleči duhovi so odvrnili obupane, pomoči proseče poglede od propale sodobnosti in jim odkrili jasno, življenje in narave veselo grško kulturo. Kakor po rahlem dežju na posušeni, uveli zemlji — tako se je v dobi humanizma in renesanse začelo novo bujno življenje.

V srednjem veku je bridko tožil Dante Alighieri (1265—1321), kako da je zemlja Italijanov razkosana in onemogla; v XIV. stoletju je nastopil Petrarca, slavni reformator študij latinskega in grškega jezika. Ta dva moža sta poudarjala, da so sedanji Italijani pravi potomci starih, mogočnih Rimljanov in da se je treba zaradi tega učiti njihovega jezika iz nacionalnih ozirov.

Petrarkovi životopisi slavnih Rimljanov so budili zavest celokupnosti ter velike bodočnosti italijanskega naroda z elementarno silo. Uspeh ni izostal; pokazal se je najprej v kulturnem, kasneje v političnem oziru; saj sta v XVI. stoletju dosegli italijanska umetnost in literatura po dvestoletnem razvoju svoj vrhunec. — Nemški narod je bil razkosan na nebroj državic, ki so se gnjavile med seboj, francoski vpliv se je kazal v politiki in kulturi. Tu je prišla romantika, rodila Bismarcka in ustvarila naposled sedanjo veliko Nemčijo. — V obeh slučajih je bil »pogled nazaj«, ko so živeli taki junaki misli, čuvstva in dejanja, kakršnih je baš potrebovala propadajoča doba.

Zgodovina ima veliko vzgojevalno moč. Vsak omikanec ve, da so veliki možje črpali svojo energijo največ iz zgodovine. Isto

velja o celih narodih. V zgodovini shranjena potencialna energija se izpremeni v človeški duši v gibajočo energijo velikih del. — Vsakemu narodu je odločena posebna naloga, poseben cilj na svetu. Eksistenčne, življenske smeri posameznih narodov se izpopolnjujejo in v svoji harmoniji pospešujejo obče človeški napredek. Zato se zgodi, posebno v dobah propada, da narod izgubi svoj cilj iz oči in zaide s prave poti. Celó obzorje se pogrezne v momentu v eno točko, in narod ne more ne naprej ne nazaj kakor popotnik, ki zaide v temni noči sredi pragozda. Samo v zgodovini je ostala sled, zgodovina je narodu tista busola, ki kaže na viharnem morju naprej do cilja; v zgodovini se zrcali smer naroda iz preteklosti v bodočnost. In dolžnost omikanih rodoljubov je, zavest te smeri v narodu buditi in ga vedno opozarjati nanjo; učiti, kaj je oviralo in odvrčalo narod na potu do ciljev. Ko se vidi, kakor da se je narod izkrvavel in porabil zadnjo silo, tedaj ga okrepi zgodovina; ko gleda narod slavna in velika dela svojih pradedov in vidi, da so bili tudi samo ljudje, dvigne se mu upadli pogum. Pri vplivu zgodovine prideta še dva posebna faktorja v poštev: 1) ona, še ne precizno definirana moč, ki nas osvaja ob spominu na pretekle dogodke, ob pogledu starinskih poslopij i. t. d., neka melanholija, neko hrepenenje; 2. zdravi instinkt naroda izbira iz preteklosti samo to, kar ve, da mu koristi; ne vidi sence, ampak samo svetlobo. Nočem tu raziskovati vseh ciljev, ampak samo kot kulturen in primerjajoč zgodovinar opozoriti na eno važno prikazen med Jugoslovani. To je zavest vzajemnosti in potrebe skupnega delovanja. Ta ideja napreduje počasi, vendar stalno. Pod zastavo hrvaškega kneza Ljudevita († 823) so se bili zedinili Jugoslovani od izvora Drave, Save, Soče pa tam doli do izliva Timoka (mejna reka med Srbijo in Bolgarijo) v Dunav v boju proti Frankom, kateri so tako besneli — to poročajo nemški kronisti — da so trgali slovenskim materam dojenčke od prsi in jih metali psom za hrano. Žalibože je Ljudevit podlegel izdajstvu, čeprav je večkrat zmagal in se 5 let hrabro ustavljal tedanji — Evropi. Pozneje sta potresala bizantinsko cesarstvo Bolgar Simeon Veliki (893—927) in srbski car Dušan Silni (1331—1355); toda oba je pokosila smrt na potu v Carigrad — da bode stolica jugoslovanskim carjem. V novem veku je že naš narodni mecen in buditelj baron Ungnad († 1564) sanjal o balkanski državi Jugoslovanov. A zadušili so reformacijo in zadušili to veliko idejo. Drugi veliki mož, ki je iznova sprožil to idejo in jo tudi v malem obsegu uresničil, je bil Napoleon s svojo Ilirijo. Z Napoleonom

je padla tudi Ilirija in ostal je samo spomin. Par desetletij kasneje so izkušali sodobni možje ustvariti vsaj duševno Ilirijo, to je bil Gaj s svojimi Ilirci, bil je ilirizem. Tudi ta ideja je zaspala, pa se v novejšem času zopet prebuja, samo v večjem obsegu, in v tem zmyslu moramo tolmačiti razne izjave in pojave med našimi brati Bolgari, Srbi in Hrvati; prebuja se zavest narodnogospodarske in kulturne vzajemnosti. To prebujajočo se zavest smemo imenovati narodno jugoslovansko romantiko. V narodnogospodarskem oziru širi to idejo Srbohrvat Štefan Radić.

Vsaka plodovita ideja se ne javlja samo v eni obliki, ampak prešine celo narodno življenje ter ga nasiti kakor blisk in strela črne viharne oblake. Taka nevihta se zbira nad Balkanom, izčistila bode jugoslovansko atmosfero tujih vplivov in idej. Na vseh straneh se vžigajo posamezni bliski, narodna jugoslovanska romantika se pojavlja že v vseh kulturnih panogah. Narodno gospodarstvo sem že omenil; dotakniti se hočem še umetnosti in literature.

V zadnjem desetletju je zavlada v umetnosti in literaturi, posebno med mlajšo generacijo prava suša; nobenega velikega dela, v umetnosti se ščeperi tuji duh in posnemanje, ki samo ubija že itak napol mrtvo duševno življenje. Naši moderni so vsi nekako opojeni, vse jim je mračno pred očmi, nič ne vidijo in sami v polusanjah ne vedo, kaj hočejo, pa bi radi odgojevali in vodili — narod. Z ničimer niso zadovoljni, vse rušijo, a junaki v njihovih spisih niti niso za to negativno delo, ker so slabi, brez vsake energije, mlezivi, malo bolni, ki se le tuptam slučajno s kakovim slamnatim možem spuste v boj, potem ko so si okrepčali živce z absintom, nikotinom in kavarnskim vzduhom ter si vzeli za bojno parolo kakšno bedastočo iz pariških listov »za ljudi, ki jih več ne ščegače«. Naj jim tu pove veliki kritik Muther to, kar je že očital dunajskim secesionistom: »Der Verkehr mit dem Ausland hat vielfach zur Nachäffung fremder Muster geführt, zu einem Kunstvolapüch, dem jeder Reiz organisch gewordener Sprache fehlt.« Pripravlja se reakcija, čujejo se klici: Proč s pesemistnim naturalizmom in opojno dekadenco! Narodna pesem, narodni duh je tisti vir, iz katerega se napije umetnost nove moči, ustvarjajoči individij novega življenja. Sami iz sebel!

V tej smeri deluje pri nas od svojega prvega nastopa Aškerc, žal, da ga njegov čas ni razumel, da ga je začela radi njegova železne doslednosti celo kritika napadati. A premisliti moramo sedanje razmere in javne nazore, premisliti, kateri ljudje in s kakimi kvalitetami pri nas kritikujejo. Potem se nam ne bo čudno zdelo . . .

Aškerc je prvi slovenski romantik slovanskega duha in srca, on je neumoren, dosleden in brezobziren prvoboritelj svobodne in slovanske misli. Aškerc zajema snovi svojim romancam in baladam najrajši iz slovenske zgodovine in slovanske sploh; njegovi umotvori pričajo, da je vzgojila pesnika narava: narodna pesem (slovenska, ruska, srbska) . . .

Narodna pesem zavzema najvažnejše mesto pri prepоруdu vsakega naroda. Vzgojevalna moč zgodovine se razodeva najpopolneje v narodni pesmi, kajti najlepše se odsvita narodova preteklost in zgodovina v narodni pesmi. Narodne pesmi nastajajo naravnost pod dojmom kakega velikega dogodka; narodna pesem je najvernejši spomin na vesele in žalostne dni naroda, vanjo je položil narod svoje misli in čuvstva, v nji je potomcem sporočena tisočletna izkušnja naroda.

Najodličnejša taka zakladnica življenske sile je srbska narodna pesem, v kateri se v najpopolnejši obliki razodeva slovanski duh, slovansko mišljenje, čuvstvovanje in dejanje. Da odvezamemo ost vsakemu očitanju pretiranosti in bolehnega samoljubja, čujmo, kako sodijo tujci o srbskih narodnih pesmih. »Göttingische gelehrte Anzeigen« pišejo leta 1823. — torej v času, ko je cvetla nemška romantika in so vodilni duhovi poznali vzgojevalno moč narodnega v popolnem obsegu in iz lastne izkušnje — da daleko prekašajo srbske narodne pesmi nemške ne samo po jasnosti in popolnosti pripovedovanja, ampak tudi po čistosti in lepoti jezika. Slavni nemški učenjak Jakob Grimm je dejal, da se bo Evropa učila srbskega jezika radi njegovih narodnih pesmi. In prevoditeljica Vukovih zbirk na nemški jezik, Talvj, piše: »Minulo je več nego četrto stoletje, odkar so one pesmi prvokrat izšle v nemškem odelu; radostno so jih pozdravili najplemenitejši nemškega naroda; spoznali so v teh še nikoli slišanih zvokih globoko prvobitno poezijo, krasno in mило po svoji klasični naivnosti in orientalski barvi« . . . Ob kratkem rečeno, srbskim narodnim pesmim se priznava prvo mesto med narodnimi pesmimi narodov. Noben narod nima tako razvite narodne poezije kakor Srbi epske in lirske — poudarjam lirske, ker navadno si predstavlja vsakdo pod srbsko narodno pesmijo samo epsko. Vzporejati jih morémo le z Ilijado in Odisejo.

Grki so bili ves čas romantiki, njih edina šolska knjiga je bil Homer. Mladi Grki so se vzgajali v duhu Homerjevih junakov. Aleksander »Veliki« je nosil Homerja pri sebi noč in dan; ob njem se je naslajal osemdesetletni Gladstone; pri nas je bil Homer vsak-

danje čtivo po svoji brezobzirnosti znanemu in genijalnemu fcm. Kuhnu.

Ali kaj hočejo devojki najlepši biseri, če niso nanizani v »djerdan«, ki bi si ga obesila okolo vratu? Kaj koristi vojskovodji še toliko izvežbanih, krepkih vojakov, če se ne bojujejo v enem duhu, po intencijah vojskovodje? Tako tudi srbske narodne pesmi nimajo tistega pomena kakor Ilijada in Odiseja, ker niso zbrane v celoto. Od Vuka Štefanovića Karadžića (1814) pa do današnjih dni se je nabralo na milijone verzov narodne pesmi, ali vkljub raznim poskusom se ni še nikomur posrečilo, sestaviti jih v harmonično celoto epopeje. Res so poedine junaške pesmi zaokrožene, same zase nekaka celota, vendar opazimo, prečitavši več zbirk, da se sučejo nekatere okolo Kosovega, druge okolo Kraljevića Marka, tretje okolo osvobojenja Srbije (1804—1813) — tako se nam ponuja sama ob sebi naravna razdelitev vseh narodnih pesmi v tri celotne skupine. Zato piše prav umestno Sreta Stojković: »Dokazano je, da ni grška Ilijada nič drugega nego spretno urejena celota grških narodnih pesmi o trojanski vojski, katere so bile pred Homerjem raztresene, samostalne kakor danes naše pesmi o Kosovskem boju. Pa naravno, zakaj se isto ne bi poskusilo tudi s kosovskimi pesmimi, ko je v njih dovolj elementov za sestavo takove celote?« Grkom se je rodil tak spretni sestavljaec v osebi slepca Homerja. Nehote se mi pri tem vsiljuje primera: srbske narodne pesmi so nastale pod istim vedrim nebom Balkana kakor grške; tudi pri Srbih širijo slepci slavo junakov.

Doslej so sestavljali srbske epopeje največ razni učenjaki, literarni historiki (Novaković, Pavić, Martić, Kačić, Nović, Ostojić), a brez sreče in uspeha; v tekočem času se trudijo s tem delom N. Djorić, M. P—a., Sreta Stojković, ali, kakor čujem, tudi brez sreče. Po načrtu Stojkovićevem, ki pa pri argumentaciji večkrat sam sebi oporeka, bi se dala pač prirediti nekaka malenkostna zbirka kosovskih pesmi, ali ep nikakor ne; zavelo ga je tesnosrčno in malenkostno pojmovanje narodne epopeje. Pokazalo se je, da je treba pri tem velikem delu spretno roko pravega, rojenega pesnika, ki dobro pozna narod in narodne pesmi ter se odlikuje po izredno dobrem spominu in ustvarjajoči sili pesniške sinteze. Takovega moža so dobili Srbi naj-novejši čas v osebi Lazarja Dimitrijevića. Njegovi predniki so macedonskega pokolenja iz Velesa. Laza, rojen v mestu Šamcu v Bosni 30. marca 1873. l., je odličen srbski pesnik, ki se navdušeno bori z besedo in pismom za misel združenega Balkana. Od mladosti

se peča velenadarjeni književnik z narodno pesmijo in zna stotisoče verzov na pamet. In Dimitrijević si je zastavil nalogo, da sestavi iz njih tri celotne epopeje: »Kosovo«, »Kraljević Marko«, »Oslobodjenje«. Lotil se je dela z navdušenostjo ustvarjajočega umetnika pred tremi leti in dovršil je »Kosovo«, ki izide v teku enega leta v posebni knjigi. Epopeja obsega 15 spevov in nad 10.000 verzov. Trije odlomki so že natisnjeni v nekem belgrajskem listu. Srbsko občinstvo je zadivljeno in koprneče pričakuje celotne izdaje.

Prejšnji sestavljalci so se sužno držali tradicije in nanizali neizpremenjene pesmi v kronološkem redu drugo za drugo. Dimitrijević je prvi prišel na originalno in genijalno misel, da je treba posamezne pesmi razdrobiti in po strogo predanih značajih in odločilnih historičkih dogodkih sestaviti novo harmonično celoto. Verz mu je atom. Posebnost Dimitrijevićeve sinteze obstoji tudi v tem, da izpušča, kolikor se da, ponavljajoča se mesta, ki bralca silno utrudijo, in zameta napačno umevani purizem, ki hoče izločiti vse turške ter arabske besede in tako pesmim vzeti tisti posebni mik in čar orientalske barve.

Opozarjam Slovence na to važno kulturno pridobitev srbskih bratov; nadejati se smemo nekaj posebnega. Že slavni Grimm je rekel, da bi se dal sestaviti iz srbskih narodnih pesmi lepši ep, nego je Ilijada ali Odiseja. Tudi v tem nahajamo prednost srbskih epov, da je njih jezik živ, da jih srbski narod še zdaj prepeva. Grški jezik in narod je izmrl; in mračni nemški Nibelungi, ta srednjeveški umetni ep po narodnih pripovedkah in latinskih zapiskih, tudi ni sedaj za rabo, nego v novonemškem skrupucanem prevodu.

Srbske narodne pesmi prinesejo zdrav prepih v okuženo zaduhlo ozračje slovenske književnosti in popravijo občinstvu okus, kolikor so ga pokvarili v zadnjih letih dekadenti, katerim je poezija pusta spekulacija bolnih, do dna izpitih možganov . . .

Posebno pa priporočam Slovencem čitanje in proučevanje srbskih narodnih pesmi radi tega, ker obude čut vzajemnosti in zanimanje za srbske brate; one zanesejo v najširše narodne kroge znanstveno dokazano resnico, da so Slovenci, Hrvati, Srbi in Bolgari samo en narod, politično in diplomatično razcepljen v štiri umetne skupine, med katerimi ni mogoče potegniti stroge, naravne meje, ker prehajajo narečja polagoma drugo iz drugega. Nikakor ne mislim, da bi drugi manjši dialekti, ki so se razvili v posebne književnosti, morali ravno prenehati; jaz le trdim, da je srbskemu ali hrvaškemu jeziku odkazana važna in vodilna uloga v razvoju bo-

dočega Jugoslovanstva vsled njegove razširjenosti (govori ga okolo 10,000.000 duš) in centralne lege med Slovenci in Bolgari, katerim se pač niti ni treba učiti srbščine, ampak se ji samo prilagoditi.

Upam, da ni več tako daleč tisti čas, ko se začno realizirati tu izražene ideje, katere bodo nedvomno v posebni meri pospeševale velike narodne epopeje: »Kosovo«, »Kraljević Marko«, »Oslobodjenje«; one bodo na nas delovale tudi po veličastnosti snovi in po krepkem očrtanju značajev z elementarno močjo. Dočim namreč naredita v umetni literaturi spretnost in talent tudi nenaravne in puhle predmete interesantne, vzbujata v narodnih epih i silnost junakov i vzvišena narava predmeta brez umetne obleke ter opisa zanimanje in najtoplejše sočuvstvovanje.

Bajka o smrti.

Nad zemljo prostrano je plavala smrt,
 priplula v pustinje peščeni je vrt.
 Tam v mraku mladenič je legel na tla,
 na potu ustavila noč ga temná.
 Stopila v puščavi k mladeniču smrt,
 da odvede v nejasni ga Hadesa vrt.
 Poslednjič je jeknil mladenič bolnó:
 »Aj pusti mi, žena, življenje mladó!
 Saj radi te sprejmejo stari ljudje,
 v bolestih si tvoje rešitve želé!«
 Odletel duh njega je v Hadesa vrt,
 nad zemljo prostrano odplula je smrt. —

*

Na postelji ječal je starec bolan:
 »O, kdaj, smrt, že vendar mi pride tvoj dan!«
 »»Le čakaj še, starec, tri dolge noči,
 ker meni nocoj se še daleč mudi:
 tam daleč zaljubljen par srečno živi,
 nocoj moram streti njegove vezi.««
 In dalje smrt v nočno odpluje temó,
 na postelji starec zdihuje bolnó . . .

J. Hacin.